

ОЦІНКА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ГЕОПАРКІВ

Здійснено оцінку геоконсерваційного, геоосвітнього та геотуристичного потенціалу великопросторових і малоплощинних природоохоронних територій Західного Поділля. Обґрунтовано створення на базі природоохоронних територій регіону трьох національних геопарків: "Викопний бар'єрний риф", "Дністровський каньйон" і "Гіпсовий карст Поділля". Запропоновані організаційні, науково-методичні та інформаційно-освітні заходи з формування геопарків на Західному Поділлі.

Ключові слова: геоспадщина, геопарк, заповідні об'єкти, національний парк, геотуризм.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для території Поділля, що вирізняється значною геологічною і геоморфологічною різноманітністю, проблематика збереження геоспадщини для науково-пізнавальних і естетико-рекреаційних цілей досить актуальна. Історія геолого-геоморфологічних досліджень цього регіону свідчить, що дослідники звертали увагу на унікальність та науково-пізнавальну цінність літолого-стратиграфічних утворень та певних категорій рельєфу й окремих форм. Серед основних геолого-геоморфологічних феноменів – Товтрове пасмо як палеогеографічне рифогенне утворення [2, 6], Північноподільський уступ як рідкісне тектонічно-денудаційне утворення [2], каньйон Дністра з серією терас та численними геологічними відслоненнями палеозойських і мезозойських порід [2, 5, 10], а також підземний гіпсовий карст Придністер'я [1, 14].

У природно-заповідному фонді України заповідні геолого-геоморфологічні об'єкти є, головню, у вигляді геологічних пам'яток природи. В окремих випадках їм відповідають й інші типи малоплощинних елементів природно-заповідного фонду: комплексні, гідрологічні та ботанічні пам'ятки природи, комплексні (ландшафтні), лісові, ботанічні, зоологічні та орнітологічні заказники, окремі заповідні урочища, цінність яких здебільшого визначена цінністю власне геолого-геоморфологічних утворень.

Відомо, що значна кількість цінних у науково-пізнавальному значенні геолого-геоморфологічних об'єктів розташована також в межах великоплощинних заповідних територій – заповідників, національних і ландшафтних парків. Дослідження геоспадщини на великоплощинних заповідних територіях Поділля проказало, що багато з них сформувались на основі унікальних геолого-геоморфологічних утворень або вони включали низку пам'яток неживої природи.

У міжнародній класифікації заповідних

територій в останні роки впроваджується нова категорія збереження геолого-геоморфологічної спадщини – *геопарки*. Геопарк – це територія з визначною геологічною спадщиною і розробленою програмою (стратегією) сталого розвитку. Програма розвитку геопарків розроблена ЮНЕСКО у 1999 році [12]. Завдання цієї програми – скоординувати національні та міжнародні зусилля в галузі збереження геолого-геоморфологічної спадщини, геотопів, геомісць, заповідних геологічних об'єктів. Програма Геопарків тісно співпрацюватиме з Центром Світової Спадщини ЮНЕСКО та Міжнародною мережею біосферних заповідників "Людина і Біосфера" (МАБ) [12]. Згідно цієї програми передбачається щороку надавати цей міжнародний статус 20 територіям, які відповідають критеріям нової міжнародної категорії збереження геоспадщини.

В Україні розробляється концепція створення геопарків. Основні потенційні регіони – Крим, Карпати, Поділля [2, 11, 13]. Для заходу Подільської височини існують можливості створення (надання статусу) геопарків для таких великопросторових об'єктів як природний заповідник "Медобори", національні природні парки "Подільські Товтри" і "Дністровський каньйон", регіональний ландшафтний парк "Дністровський", а також для заповідних печерних утворень Придністер'я.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є комплексна оцінка геоспадщини великопросторових і малоплощинних природоохоронних територій Західного Поділля щодо впровадження статусу національного геопарку. У представленому дослідженні вирішувались наступні завдання:

1) Провести оцінку геоконсерваційного, геоосвітнього та геотуристичного потенціалу заповідників, національних природних і регіональних ландшафтних парків та геологічних пам'яток Західного Поділля щодо можливості формування на їх базі нової категорії збереження геоспадщини – національних геопарків.

2) Розробити пропозиції щодо організа-

ційного та науково-інформаційного забезпечення створення геопарків.

Виклад основного матеріалу. Геопарки є складовою загальної концепції охорони, освіти і сталого (зрівноваженого) розвитку, більшість з них має виняткову геологічну, мінералогічну, палеонтологічну і географічну цінність. Крім об'єктів, що репрезентують геологічну спадщину, геопарки охоплюють також археологічні, екологічні, історичні та культурні. Управляють геопарками згідно з державним законодавством країни його розташування [8], однак дотримуються політики охорони і зрівноваженого розвитку; кожен геопарк має свій менеджмент-план. Однією з головних цілей, які ставлять перед собою всі геопарки, є поліпшення і розширення способів охорони, облаштування і популяризації геологічних і геоморфологічних об'єктів, що є на їхніх територіях [8]. Для цього геопарки постійно експериментують, розвивають і поліпшують методи діяльності та підтримують наукові дослідження у різних галузях наук про Землю, а також об'єднуються у мережі геопарків для полегшення виконання цих завдань.

Як свідчить міжнародний досвід, геопарки створюються на основі існуючих природних природоохоронних територій (резервати, ландшафтні та національні парки) та охоронних історико-культурних місцевостей (парки культури, історичні центри). Зокрема, у Європі успішно функціонує мережа геопарків, до складу якої входять такі відомі геологічні місцевості як Геологічний резерват у Високому Провансі (Франція), Вулканічний геопарк (Німеччина), Кам'яний ліс Лесбоса (Греція), Богемський Рай (Чехія), Країна Динозаврів (Румунія) та інші [9].

На базі геоспадщини великопросторових заповідних територій Поділля є сприятливі умови для створення нової категорії заповідання геоспадщини – геопарків. На території Західного Поділля для цієї мети підходять такі великоплощинні об'єкти, як ПЗ Медобори і НПП Подільські Товтри, НПП Дністровський каньйон і РЛП Дністровський, а також низка окремих геологічних пам'яток державного значення – найбільших печер Подільського Придністер'я.

Один з геопарків заплановано утворити на базі Товтровою пасма на основі великопросторових природно-заповідних територій – НПП "Подільські Товтри" і ПЗ "Медобори" та його охоронної зони. Товтри – це дугоподібне пасмо, що піднімається над оточуючою рівни-

ною на 50-60 м. Воно є унікальним палеогеографічним та геолого-геоморфологічним утворенням – залишком узбережних рифів, витягнених паралельно береговим лініям давніх міоценових морів. Зокрема, до складу НПП "Подільські Товтри" входить низка відомих заповідних товтрових утворень загальнодержавного чи місцевого значення як: "Велика і Мала Бугаїхи" – 66 га, Івахновецькі товтри – 155 га, "Сокіл" – 56 га, "Самовита" – 4 га, "Чотири кавалери" – 9,3 га, "Деренова і Садова" – 25 га, "Івахновецькі товтри" – 47 га, "Сорочинські товтри" – 7 га, "Черчецька товтра" – 4,5 га, Нігинська товтра – 3,5 га та ін. Здійснена співробітниками НПП "Подільські Товтри" інвентаризація товтровою пасма на своїй території дала змогу встановити, що кількість товтрових утворень тут сягає 159, а їх загальна площа 1,5 тис. га [4, 6, 7]. Одночасно територія парку багата об'єктами геоспадщини, що репрезентують стратиграфічні феномени різних геологічних епох та широкий спектр унікальних геоморфологічних утворень – печери, скелі і каньйони.

На території національного парку "Подільські Товтри" ще з 70-х років ХХ століття діє понад 60 кар'єрних розробок, у багатьох з яких слід обмежити видобуток, а після проведення необхідних досліджень створити на їх основі природоохоронні та екоосвітні структури: місця документації геологічних розрізів та екомuzeї з демонстрацією історії гірничої справи у Товтрах. Територією НПП "Подільські Товтри" проходить кілька екотуристичних маршрутів (піших, кінних), що включають ознайомлення з товтровими утвореннями.

Довжина Головного пасма у межах ПЗ "Медобори" складає близько 15 км; пересічна ширина товтрової гряди в його межах становить 5-6 км, а в долині р. Збруч – до 8-10 км. Територія природного заповідника "Медобори" до початку 90-х років мала статус геологічного заказника загальнодержавного значення, де під охороною знаходився унікальний геолого-геоморфологічний комплекс рифогенних утворень бадену і сармату [4].

Серед найвідоміших об'єктів неживої природи ПЗ "Медобори" можна відзначити гори Гостра і Бохит, печери Перлина, Христинка, Відлюдника, карстові озерця-вікнини поблизу с. Вікно, скелі Івана Франка та інші. Більшість об'єктів неживої природи на території заповідника не мають окремого природоохоронного статусу, а їх виділяють як цінні геолого-

геоморфологічні утворення. При розробці плану організації і охорони території ПЗ [4] було виділено перспективні у науково-освітньому плані геолого-геоморфологічні об'єкти у межах заповідника і його охоронної зони, які необхідно детально дослідити, паспортизувати й оцінити з точки зору їх наукової інформативності та можливості використання для навчальних і освітніх цілей. Серед них: уступи Товтрового пасма, передступні останцеві горби – як місцевість для демонстрації еволюції крайових форм передового уступу, горбисто-пасмові останці крайової зони (г. Гостра Скала, г. Любовня, Дірява Скеля) з чисельними природними і штучними відслоненнями порід та набором різноманітних морфолітологічних форм.

У ПЗ "Медобори" діють три еколого-пізнавальні стежки "На гору Гостра", "На гору Бохит", "До Пущі Відлюдника", що дає змогу ознайомити бажаючих з найцікавішими в науковому, природоохоронному і естетичному відношенні об'єктами природи [4].

Геолого-геоморфологічне різноманіття ПЗ "Медобори" і НПП "Подільські Товтри" можуть стати основою для планування комплексного геоконсерваційно-геоосвітньо-геотуристичного утворення національного значення – *геопарку "Викопний бар'єрний риф"*. Для розробки (обґрунтування) програми створення європейського геопарку в українській частині Товтр на базі природного заповідника "Медобори" з його охоронною зоною і національного природного парку "Подільські Товтри" необхідно здійснити певні організаційні, науково-дослідні та освітньо-рекламні заходи. Зокрема, провести науково-дослідні роботи щодо дослідження та оцінки геоспадщини ПЗ "Медобори" і НПП "Подільські Товтри" з особливим акцентом на інвентаризацію (паспортизацію) цінних геолого-геоморфологічних об'єктів (стратиграфічні і літологічні відслонення, скельні і печерні утворення, рифогенні форми). Необхідно створити великомасштабні геологічні і геоморфологічні карти, а також розробити дидактичні і тематичні геолого-геоморфологічні шляхи Товтровим пасмом. Важливо забезпечити ці території відповідною інфраструктурою (інформаційно-освітньою, геотуристичною та демонстраційною – геологічні музеї, відкриті експозиції рифогенних порід та корисних копалин Товтрів, демонстраційні осередки щодо використання рифогенних порід для потреб будівництва та народних промислів).

Всесвітнім визнанням каньйон Дністра завдячує своїй багатій геоспадщині. Він характеризується унікальною геолого-геоморфологічною будовою [10]. У каньйоноподібних долинах Дністра та його лівих приток Стрипи, Джурина, Серету, Збруча, Смотрича відслонюється потужний комплекс осадових товщ від наймолодших – антропогенних і до найдавніших – силурійських відкладів палеозойської ери. У нижній частині каньйону Дністра відслонюються силурійські і девонські (віком понад 400 млн. років), а вище – крейдові (понад 120 млн. років) і неогенові відклади. Особливої уваги заслуговують відслонення силурійських і девонських відкладів у Трубочині, Заліщиках, Іване-Золотому, Устечку та Вістрі. Увагу привертають до себе також природно-антропогенні скельно-печерні комплекси, які виконували функцію культурних об'єктів. Переважно це печери травертинових скель, розташовані на стрімких схилах у важкодоступних місцях [5, 10].

Цю територію здавна використовують для різних видів туризму. Найбільшого розвитку тут набув водний і пішохідний туризм відпочинково-пізнавального і краснзнавчого характеру. Зараз одними із найпопулярніших є водні сплави по Дністру від Нижнєва до Заліщик і від Заліщик до Хотина – обидва включають каньйон Дністра у межах НПП "Дністровський каньйон", пішохідні, велосипедні чи комбіновані маршрути над Дністром. Також розроблено [5] спеціалізовані маршрути, які включають ознайомлення із травертинами (травертинові скелі, водоспади, печери і печерні храми).

Для створення пропонованого геопарку "Дністровський каньйон" є базові передумови: наявність широкого спектру унікальних геолого-геоморфологічних утворень та природоохоронний статус на значній його протяжності [5]. Зокрема, каньйон р. Дністер знаходиться у складі низки великопросторових природоохоронних територій: на лівобережжі – національні природні парки "Дністровський каньйон" (Тернопільська обл.) і "Подільські Товтри" (Хмельницька обл.), на правобережжі – Дністровський регіональний ландшафтний парк (Івано-Франківська обл.), низка ландшафтних заказників загальнодержавного значення (Кадубівська, Товтрівська й Баламутівська стінки) і проєктований Хотинський національний природний парк (Чернівецька обл.). Крім того, низка цінних у науковому відношенні геологічних, ботанічних та ланд-

шафтних утворень мають статус охоронних об'єктів (заказників, пам'яток природи) національного чи місцевого значення.

Основу проєктованого геопарку повинен скласти каньйоноподібний відрізок Дністра від Нижнєва (Івано-Франківська обл.) до затоки Бакота (Хмельницька обл.). У його структуру пропонуємо також включити нижні відрізки каньйоноподібних долин подільських річок.

Створення геопарку передбачає розвиток та включення до його складу територій, що виконують геосвітню та геотуристичну функцію. Каньйон Дністра уже тривалий час використовують як об'єкт для навчальних і виробничих практик студентів геолого-географічного профілю. Тут регулярно організують наукові екскурсії в рамках міжнародних, національних і регіональних конференцій [5]. Для цього регіону розроблено мережу краєзнавчо-природничих та краєзнавчо-історичних стежок, що широко використовуються шкільною і студентською молоддю.

Регіон Придністерського Поділля вирізняє також значна кількість печер, що мають заповідний статус, а також значну наукову бібліографію і кадастрову спелеоінформацію [1, 3]. Розширюють спектр геолого-геоморфологічної цінності цієї території численні виходи літолого-текстурних різновидностей гіпсу, які мають значну наукову бібліографію, а також різноманітні форми поверхневого карсту (лійки, понори, ложбини). Ця територія активно використовується як спелеологічний полігон (Млинки, Оптимістична, Озерна), а також для екскурсійних турів (Кривчицька (Кристална), Млинки, Вертеба) [3]. Розвивається туристична (туристичні притулки, малі готелі) та освітня (краєзнавчий музей у м. Борщів, природничі музеї) інфраструктура. Сприятливим чинником для розвитку геопарку в територіальному плані є близькість між собою найцінніших комплексів геотопів гіпсового карсту.

Пропонується кластерна територіальна модель геопарку з робочою назвою "Гіпсовий карст Поділля" з включенням трьох найбільш досліджених і популярних в геотуризмі комплексів геотопів: верхів'я басейну р. Млинки (Чортківський район), межиріччя Серету–Нічлави (Борщівський район) та верхів'я басейну р. Циганка (Борщівський район). У складі кожного з комплексів геотопів наявні заповідні об'єкти типу пам'яток природи – печери, лійки, геологічні відслонення, пов'язані з гіпсами верхнього баденію [14].

Кластер геотопного комплексу басейну р.

Млинівки включає печери Млинки і Угринь, долинно-балкову мережу з підземними потоками і колодзями, а також чисельні виходи гіпсових товщ на поверхню. Найпривабливішим з геонаукової й геосвітньої сторони є геотопний комплекс гіпсового карсту на межиріччя Серету і Нічлави, такі феномени як Оптимістична печера – найдовша у Європі, Озерна, Вертеба з багатою археологічною спадщиною, Вітрова, а також широкий спектр поверхневих форм карсту (блюдця, лійки, понори, ложбини), чисельними є виходи гіпсів з вираженими мікроформами у бортах основних долин. Нарешті, ще одне кластерне утворення проєктованого геопарку пов'язане з верхів'ям долини річки Циганка, де розташовані печери Кривчецька – найвідвідуваніша в Україні, Ювілейна, Двох Озер, На Хомах, Славка, а також численні виходи гіпсових товщ по бортах долин з мікроложбинним мікрорельєфом [14].

Пропонована кластерна модель геопарку "Гіпсовий карст Поділля" на базі десятка геологічних пам'яток дозволить забезпечити ефективнішу геоконсерваційну, геосвітню та геотуристичну діяльність для найцінніших геотопних комплексів гіпсового карсту Придністерського Поділля. Розроблено схему першочергових заходів для програми формування проєктованого геопарку, що включає інвентаризацію підземних і поверхневих форм карсту, обґрунтування нових карстових геотопів та забезпечення їхньої охорони, розвиток інфраструктури для спеціалізованих та екскурсійних груп, забезпечення гео-екоосвіти, а також менеджменту території геопарку "Гіпсовий карст Поділля" [14].

Для обґрунтування проєктів створення національних геопарків на базі природоохоронних територій Поділля необхідно здійснити низку науково-дослідних та організаційно-практичних заходів, першочерговими серед яких є проведення інвентаризаційних геолого-геоморфологічних робіт. Для національних природних і регіональних ландшафтних парків, природного заповідника "Медобори" потрібно провести паспортизацію особливо цінних об'єктів геоспадщини, опрацювати схеми геотуристичного та геосвітнього освоєння територій, а також розробити методи охорони геоспадщини й підтримки зрівноваженого розвитку заповідних територій проєктованих геопарків. В організаційному плані важливим для зазначених територій є створення геотуристичної й геосвітньої інфраструктури.

Література:

1. *Бачинський Г.О.* Карстові печери західних областей України / *Г.О.Бачинський, В.М.Дублянський* // Охорона природи західних областей України. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1966.
2. *Богуцький А.* Концептуальні і методичні засади обґрунтування мережі геопарків в Україні / *Андрій Богуцький, Ярослав Кравчук, Віталій Брусак, Юрій Зінко, Катерина Москалюк, Оксана Шевчук* // «Геологічні пам'ятки – яскраві свідчення еволюції Землі»: зб. матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції – К.: Логос, 2011. – С. 143-145. [Електронний ресурс] – Режим доступу [<http://www.museumkiev.org/images/geo/exb/tezi.pdf>]
3. Геологічні пам'ятки України: У 3 т. / *В.П.Безвинний, С.В.Білецький, О.Б.Бобров та ін.; За ред. В.І.Калініна, Д.С.Гурського, І.В.Антакової.* – К.: ДІА, 2006. – Т.1. – 320 с.
4. *Зінко Ю.* Передумови створення геопарку «Українські Товтри» / *Ю. Зінко, О. Шевчук* // Охорона і менеджмент об'єктів неживої природи на заповідних територіях: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Гримаїлів-Тернопіль: Джура, 2008. – С. 94 – 99.
5. *Зінко Ю.В.* Передумови створення геопарку «Дністровський каньйон» / *Ю. Зінко, О. Шевчук* // Дністровський каньйон – унікальна територія туризму: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – С. 7-12.
6. *Королюк І.К.* Подольські толтри и условия их образования / *И.К.Королюк* // Тр. Ин-та геол. наук. Сер. геол. - 1952. - Вып. 110. - № 56.
7. *Царик П.* Регіональна екомережа: географічні аспекти формування і розвитку / *П.Царик.* – Тернопіль, 2005. – 171 с.
8. *Шевчук О.* Методичні засади створення національних геопарків в Україні / *О. Шевчук.* – Науковий вісник Чернівецького національного університету : Збірник наук. праць. – Вип. 587-588 : Географія. – Чернівці: Видавництво Чернівецького університету, 2011. – С. 82-88.
9. Geoparks - www.unesco.org/science/earthsciences/geoparks/geoparks.htm
10. Geosites of middle Dnister River Valley. – Kyiv; Kamianets-Podilsky, 2006. – 106 p.
11. *Manuk V.* Potential objects for creation of a network national geoparks in Ukraine / Volume of abstracts: ProGEO Symposium “Safeguarding our Geological Heritage” – Kyiv and Kamianets-Podil'sky, 2006. – S. 30-32.
12. UNESCO Geoparks Programme – a new initiative to promote a global network of geoparks safeguarding and developing selected areas having significant geological features // Hundred and fifty-sixth Session. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: Executive Board. – Paris, 1999. – S. 1 - 4.
13. *Zinko Y., Bogutskiy A.* The most valuable geosites of Volyn-Podillia Upland // Draft candidate list of geosites representative of Central Europe. – Krakow, 1997. – P. 15.
14. *Zińko J.* Projektowany geopark “Gipsowy kras Podola” / *Jurij Zińko* // Materiały 45 Sympozjum Speleologicznego. – Krakow, 2011. – S. 109-110.

Резюме:

Зінко Ю.В. ОЦЕНКА ПРИРОДООХРАННЫХ ТЕРРИТОРИЙ ЗАПАДНОГО ПОДОЛЬЯ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ГЕОПАРКОВ.

Осуществлена оценка геоконсервационного, геобразовательного и геотуристического потенциала крупнoprостранственных и малоплощадных природоохранных территорий Западной Подолии. Обосновано создание на базе природоохранных территорий региона трёх национальных геопарков: «Ископаемый барьерный риф», «Днестровский каньйон» и «Гипсовый карст Подолии». Предложены организационные, научно-методические и информационно-образовательные мероприятия по формированию геопарков в Западной Подолии.

На базе геонаследия крупнoprостранственных заповедных территорий Подолии существуют благоприятные условия для создания новой категории охраны геонаследия – геопарков. На территории Западной Подолии для этой цели подходят такие крупнoprостранственные объекты как ПЗ Медоборы и НПП Подольские Товтры, НПП Днестровский каньйон и РЛП Днестровский, а также ряд отдельных геологических памятников государственного значения – крупнейших пещер Подольского Приднестровья. Геолого-геоморфологическое разнообразие ПЗ Медоборы и НПП Подольские Товтры могут служить основой для планирования комплексного геоконсервационно-геобразовательно-геотуристического образования национального значения – геопарка «Ископаемый барьерный риф». Основу проектируемого геопарка «Днестровский каньйон» должен составить каньйообразный отрезок реки Днестр от Нижнева (Ивано-Франковская обл.) до залива Бакота (Хмельницкая обл.). В его состав войдут: на левобережье – национальные природные парки «Днестровский каньйон» (Тернопольская обл.) и «Подольские Товтры» (Хмельницкая обл.), на правобережье – Днестровский региональный ландшафтный парк (Ивано-Франковская обл.), ряд ландшафтных заказников государственного значения (Кадубивская, Товтровская и Баламутовская стенки) и проектируемый Хотинский национальный ландшафтный парк (Чернышевская обл.). Также предлагаем включить нижние отрезки каньйообразных долин подольских рек.

Предложена кластерная территориальная модель геопарка с рабочим названием «Гипсовый карст Подолии» с включением трёх наиболее исследованных и популярных в геотуризме комплексов геотопов: верховья бассейна р. Млынки (Чертковский район), междуречье Серета–Ничлавы (Борщовский район) и верховья р. Цыганка (Борщовский район). В составе каждого из комплексов геотопов имеются заповедные объекты типа памятников природы – пещеры, воронки, геологические обнажения, связанные с гипсами верхнего бадения.

Ключевые слова: геонаследие, геопарк, заповедные объекты, национальный парк, геотуризм.

Summary:

Zinko Yuriy. EVALUATION OF NATURE-PROTECTED AREAS IN WESTERN PODILLIA WITHIN THE FRAMEWORK OF FORMATION OF GEOPARK.

The paper evaluates geoconservational, geoeducational and geotouristic potential of large-space and small-area nature protected areas of Western Podillia. Based on the nature protected areas the paper justifies the formation of three national geoparks: "Fossil Barrier Reef", "Dnistrovsky Canyon" and "Gypseous Karst of Podillia". Organizational, scientific and methodological as well as informational and educational measures for the purpose of forming geoparks in Western Podillia are suggested. On the basis of geoheritage of large-space protected areas of Podillia there exist favorable conditions for creating a new category of geoheritage conservation, that is geoparks. At the territory of Western Podillia the following large-space objects are suitable for this purpose: "Medobory" Nature Reserve and "Podolski Tovtry" National Nature Park, Dnistrovsky Canyon National Nature Park and Dnistrovsky Regional Landscape Park, as well as a number of separate geological sites of national importance - the largest caves of Podillia Prydnisteria. Geological and geomorphological diversity of "Medobory" Nature Reserve and "Podolski Tovtry" National Nature Park can be the basis for planning a complex geoconservational, geoeducational, geotouristic formation of national importance - "Fossil Barrier Reef" geopark. The basis of the projected "Dnistrovsky Canyon" geopark should be the canyon-like section of the Dniester from Nyzhniyev (Ivano-Frankivsk region) to Bakota bay (Khmelnitskyi region). Its structure will include national parks "Dnistrovsky Canyon" (Ternopil region) and "Podolski Tovtry" (Khmelnitsky region) on the left bank, and Dniester Regional Landscape Park (Ivano-Frankivsk region), a number of landscape conservation areas of national importance (Kadubiv, Tovtriv and Balamutiv walls) and projected Khotyn National Park (Chernivtsi region) on the right bank. We also suggest including the lower sections of the canyon-like Podillia river valleys. A cluster model of territorial geopark with the working title "Gypseous Karst of Podillia" is suggested including three complexes of geotops most studied and popular in geotourism: the upper basin of the Mlynky region (Chortkiv district), interfluvial area of Seret-Nichlava (Borshchiv district) and the Upper Basin of the Tsyhanka river (Borshchiv district). As part of each complex of geotops, preserved objects of natural monuments types are available, that is caves, funnels, geological outcrops associated with gypsum of upper badene.

Key words: geo-heritage, geopark, conservation sites, national parks, geotourism.

Рецензент: проф. Царик Л.П.

Надійшла 22.04.2012р.

УДК 911.3

Ігор КАСІЯНИК, Володимир САМАР

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ, ЯК ПРОВІДНИЙ ФАКТОР ПРОЯВІВ ПЛОЩИННОЇ ЕРОЗІЇ ҐРУНТОВОГО ПОКРИВУ У БАСЕЙНІ Р. СМОТРИЧ

Проаналізовано структуру землекористування у басейні р. Смотрич в розрізі низових адміністративних таксонів (сільських рад). Визначено основні риси його функціональної (господарської) та просторової організації в досліджуваному регіоні. Вказані природні та антропогенні умови розвитку окремих форм сільськогосподарського землекористування. Здійснено оцінку еколого стабілізуючого та дестабілізуючого впливу форм сільськогосподарського землекористування залежно від їх площі, технології та фізико-географічних умов.

Проаналізовано залежність ступеня еродованості ґрунтів від частки сільськогосподарських угідь (зокрема ріллі). Виявлено пряму та непряму кореляція залежно від природних особливостей ландшафтів.

Ключові слова: *Землекористування, сільське господарство, орні землі, сіножаття, пасовища, багаторічні насадження, ерозія, площинний змив.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Територія басейну р. Смотрич характеризується тривалим господарським освоєнням та залученням в систему природокористування усіх земельних площ. Антропогенний вплив тут проявляється в усіх основних формах природокористування. Сучасний його рівень призводить до прояву деструктивних процесів. Їх результатами стало збіднення ландшафтного та біотичного різноманіття, втрата репродуктивних здатностей біотичних компонентів, руйнування чи суттєве погіршення стану абіотичних, а також накопичення окремих

речовин у небезпечних, для функціонування геосистеми та їх господарського використання, концентраціях.

Надмірне сільськогосподарське освоєння земель призвело до повної заміни природних фітоценозів культурними та поширенням агресивних інвазійних видів, що витісняють місцеві. Особливо актуальною є проблема перетворення ґрунтового компоненту, оскільки він відображає природні здатності ландшафтів до самовідновлення та виступає провідним ресурсом досліджуваного регіону. Тут спостерігаються численні прояви лінійної ерозії, втори-